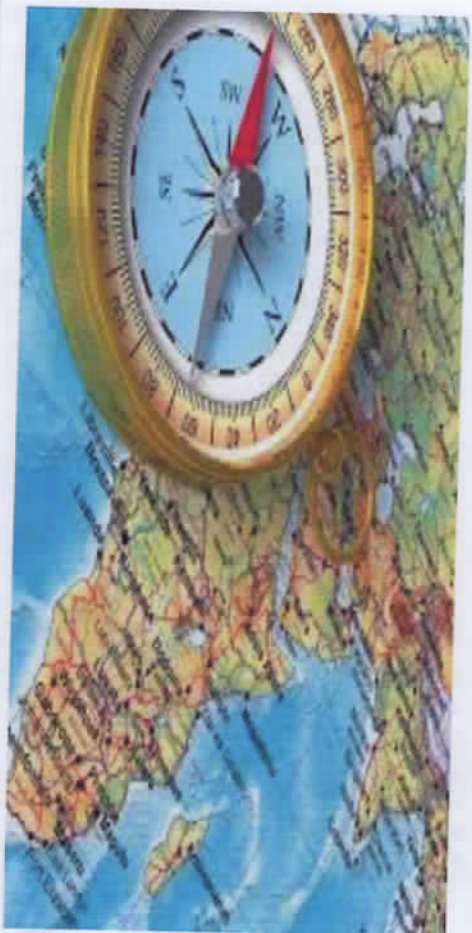

912
8-35

ZOKIRJON SAIDBOBOYEV

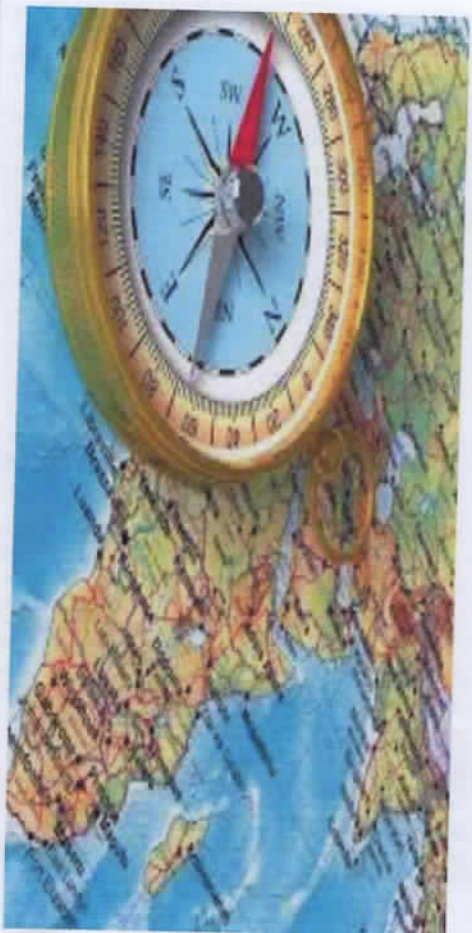
TARIXIY GEOGRAFIYA VA KARTOGRAFIYA

912
8-35

ZOKIRJON SAIDBOBOYEV

TARIXIY GEOGRAFIYA VA KARTOGRAFIYA

9/12
f-35

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TAILM VAZIRLIGI

ZOKIRJON SAIDBOBOYEV

TARIXIY GEOGRAFIYA VA KARTOGRAFIYA

-13853/a-

*O'zbekiston Respublikasi
Oliy va o'rtta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan
5220300 – Arxivshunoslik bakalavriat yo'nalishi talabalari uchun
o'quv qo'llanma sifatida lavsiya qilingan*

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV TALIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

Toshkent
"Innovatsiya-Ziyo"
2022

UDK : 517.1
BBK: 22.143
S 54

Zokirjon Saidboboyev
Tarixiy geografiya va kartografiya / O'quv qo'llanma/. - Toshkent:
"Innovatsiya-Ziyo", 2022, 152 b.

O'quv qo'llanmada tarixiy geografiya va tarixiy kartografiya fanlarining shakllanishi va taraqqiyoti masalalari, shuningdek, O'zbekistonda qadimgi davrlardan hozirgi zamonga qadar bo'lgan tarixiy geografiyasi mavjud tarixiy, geografik manbalar va ilmiy adabiyotlar doirasida yoritilgan.

В учебном пособии рассмотрены проблемы возникновения и развития исторической географии и исторической картографии как науки, а также историческая география Узбекистана с древних времен до наших дней на основании исторических, географических источников и научной литературы.

The textbook dedicated to the creating and development of historical geography and historical cartography sciences and also analyzed historical geography of Central Asia from ancient to present times on the base of historical, geographical sources and scientific literatures.

Mas'ul muharrir:

Sh. Kamoliddinov

tarix fanlari doktori, professor

Tag'rizchilar:

K. To'xtabekov

tarix fanlari nomzodi, dotsent

A. Egamberdiyev

geografiya fanlari nomzodi, dotsent

O'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2018-yil 27-martdagi 274-sonli buyrug'iga asosan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-5614-3-4

© Z. Saidboboyev, 2022.
"Innovatsiya-Ziyo", 2022.

SO'Z BOSHI

Mustaqillik sharoitida jamiyatdagi yangi o'zgarishlarni amalga oshirish jarayonida erkin demokratik tajfakarga ega bo'lgan va mustahkam milliy g'oya kuchi bilan birlashgan jamiyat a'zolarini tarbiyalash vazifalarini bajarishda tarix fanining o'rni jiddiy ravishda o'rinnog'da.

Ahliqamizning Sharq va g'arb o'rtasidagi muhim savdo yo'llari tutashtgan erda joylashganligi bois bu hudddan ko'plab sayyohlar, savdogar va sarkardalar o'tishgan. Tarixan hozirgi O'zbekistonning hududlari shunday joy bo'lganki, bu erda ko'qna savdo yo'llari (mashhur buyuk Ipak yo'li) tutashtgan, jo'shqin tashqi aloqalar va turli etnik jarqyonlarning bir-birini o'zaro boyitishi jarqyoni kechgan.

Bu masdalarni chuqurroq o'rganish va talaba yoshlarga vakazish maqsadida "Tarixiy geografiya va kartografiya" o'quv qo'llanmasi tayyorlandi. Mazkur o'quv qo'llanma "Arxivshunoslik" hokdalavriat yo'nahilishi talabalari uchun tayyorlangan. Uning vazifasi hokdalavriat talabalariga tarixiy geografiya fani, uning maqsad va vakfalari, O'rya Osiyo va O'zbekiston tarixiy geografiyasi, kartografiyasi haqida asosiy tushunchalar berishdan iborat.

O'quv qo'llanmada asosiy e'tibor tarixiy geografiya hamda kartografiyaning shakllanishi va taraqqiyoti masdalari, shuningdek, O'rya Osiyo olimlarining mazkur fanlarning rivojiga qo'shgan hissalarini batafsil yoritishga harakat qilindi. O'lkamizning qadimgi davrlardan hozirgi zamonga qadar bo'lgan tarixiy geografiyasi mavjud tarixiy, geografik manbalar va ilmiy adabiyotlar doirasida yoritildi.

Talabalarining fan yuzasidan egallagan bilimlarini mustahkamlash maqsadida har bir bob oxirida savol va topshiriqlar berilgan. Bundan tashqari "Arxivshunoslik" hokdalavriat yo'nahilishi talabalariga ushbu jandan ma'riza va amaliy mashg'ulotlar olib borilishini hisobga olib, mustaqil ta'lim va mustaqil ish mavzulari hokqdim etilgan.

Ahualiy o'quv qo'llanma yuzasidan bildirilgan fikr-muhokazalar uchun avvaldan minnatdorchiilik bilohtradi.

I-MAVZU. TARIXIY GEOGRAFIYANING VAZIFALARI VA ASOSIY BO'LIMLARI. UNING FAN SIFATIDA SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOTI

1. Tarixiy geografiya fani haqidagi ilmiy qarashlar

Tarixiy geografiya fan tarmog'i sifatida qadimdan shakllangan tarix va geografiya fanlaridan ancha yosh sanaladi. U fan sifatida bir necha yuz yildan beri mavjud. Uning taraqqiyoti tarixi tarixiy-geografik adabiyotlarda qisqacha berib o'tilgan. Jumladan, S.M.Seredonning kitobida bu fan to'g'risidagi ma'lumotlar Kiyev Rusi va Moskva davlati tarixiy geografiyasi misolida tahlil etilgan, xolos. g'arb adabiyotida ham tarixiy geografiya tarixi bo'yicha ilmiy asarlar juda kam. Avstriyalik tanikli olim Vimmerning tadqiqotida qadimgi dunyo va Germaniya, qisman Frantsiya tarixiy geografiyasi bo'yicha asarlar bir oz sharhlangan.

Fransuz olimi Dejardenning mashhur yirik asarida Galliya tarixiy geografiyasiga doir adabiyotlar tahlil etilgan. Ammo Vimmerning ham, Dejardenning ham kitoblarida tarixiy geografiyaning tivoji haqidagi ma'lumotlar unchalik ko'p emas.

Ingliz ilmiy adabiyotida Bekerning bu sohaga oid maqolasi ingliz tarix va geografiya assotsiatsiyasining Oksford bo'limi qo'shma yig'indida o'qilgan bo'lib, unda so'nggi yuz yil ichida tarixiy geografiya bo'yicha ingliz olimlarining tadqiqotlari ko'rib chiqilgan.

Ilmiy adabiyotlarda uzoq vaqt davomida tarixiy geografiyaning shakllanishi va unga omil bo'lgan sabablarni asoslovchi ilmiy xulosalar deyarli yo'q edi. holbuki, ilmiy adabiyotlarda bu masala ancha oldin qo'yilgan. XVIII asr oxiri - XIX asr boshlarining yirik nemis tarixchisi Geeren (1760 - 1842) 1785-yilda Volterning tarixiy g'oyalarni davom ettirib, tarixiy geografiyaning shakllanishi va asosiy bosqichlari haqida to'xtalib o'tdi. Geeren o'z fikrlarini mualliflar jamoasi tomonidan nashr etilgan qadimgi dunyo tarixiga doir kitobda bayon etgan.

Geeren qadimgi dunyo tarixiy geografiyasining asoschisi deb Niderlandiyaning Leyden universiteti professori Klyuverni (XVIII asrning birinchi choragi) tan olgan.

Geeren tarixiy geografiya fani taraqqiyoti tarixini uch bosqichga bo'ladi:

1. Klyuverdan Tselariusga qadar;

2. Tselariusdan D'Anvilga qadar;

3. D'Anvil dan Gatterer va Mannertga qadar.

Geeren tarixiy geografiyaning ilmiy fan sifatidagi taraqqiyotiga g'aliyvatik olim Xristofor Tselarius hissa qo'shganligini ham alohida aytgan.

XIX asrda Geerenning fikrlari boshqa tadqiqotchilar tomonidan bir necha bor takrorlandi. 40-yillarda Forbiger qadimgi geografiyaga oid darslik kitobida Klyuver va Tselariusni tarixiy geografiyaning haqiqiy asoschilari deb hisoblagan.

70-yillarda Bursian mashhur nemis kishilari hayoti lavqalari nashr etiladigan "Allgemeine Deutsche Biographie" kitobiga yozgan Klyuver haqidagi biografiyasida ham uni tarixiy geografiyaning asoschisi deb ta'riflagan. 80-yillarda Vimmer ham yuqorida ko'tarilgan asarda bu fikrni takrorlagan.

1891-yilda geograf olim, professor Parch tomonidan Klyuver haqida maxsus monografiya e'lon qilingach, uning tarixiy geografiya asoschisi ekanligi haqidagi qarashlar yana ham ko'paydi. Nemis olimi Gertner Parchning fikrlariga qo'shilib, Klyuverni tarixiy geografiya asoschisi deb ataydi.

Sho'rolar hukmronligi davridagi adabiyotlardagi bu haqdagi darslikki qarashlar 1937-yilda S.Rudnitskiy va 1939-yilda V.P.Budyanovlar tomonlaridan bildirilgan.

Shunday qilib, tarixiy geografiyaning paydo bo'lishi va vaqti haqidagi eski an'analar mavjuddek ko'rinsa-da, aslida haqiqat hozirgacha boq.

1930-yilda belgiyalik olim Van der Linden Birinchi xalqaro tarixiy geografiya kongressi ochilishidagi kirish nutqida boshqacha muqolli nazarni, ya'ni XVI asrning ikkinchi yarmida dunyoning ilk tarixiy atlasini yaratgan flamannd olimi A.Orteliyeni tarixiy geografiyaning asoschisi deb baholadi. Xuddi shunday qarashlar 1935-yilda geografiya fanlari tarixi bo'yicha yirik italyan mutaxassisi Almonda tomonidan "Italyan ensiklopediyasi"ga Orteliyaga bag'ishlab yozilgan maqolada ham bildirildi.

Amerikalik Gari Barnes 1938-yildagi asarida XII asr ingliz muarrixi va geografi Jerald de Bari o'z davrida tarixiy geografiya bilan jiddiy qiziqqanligi hamda "Irlandiya topografiyasi" va "Uels bo'ylab sayohat" nomli asarlarini yozganligini ma'lum qilgan.